
Piyasa Başarısızlığı Argümanındaki Yanılgı*

— ◆ —
Fred Foldvary**

Piyasa Başarısızlığı İddiası

Yol, park ve baraj gibi kamu mal ve hizmetleri devlet tarafından sağlanmak zorunda mıdır? Yaygın görüşe göre öyledir, çünkü piyasa süreci içinde araçlar (kişiler ve örgütler) normal şartlarda bu hizmetleri sağlayamaz. Bu görüşe göre, bedelini ister ödesin ister ödemesin, kentsel hizmetlerden faydalandığı için pek çok insan “bedavacı (free rider)” olacaktır; yani zorlama olmadığı sürece, hizmetler için ödeme yapmayacaktır. Bu sebeple aralarında iktisatçıların da bulunduğu pek çok insan, sadece hükümetin veya kamu sektörünün, insanların talep ettikleri hizmetleri sunabileceğini düşünür.

Bu yazının amacı, bu iddianın doğru olmadığını göstermektir. Piyasa başarısızlığı argümanı, insanları üç boyutlu alanda değil de soyut alemde, kurumlar ve tarih bağlamında yaşayan atomik araçlar olarak görür. Bu tür gerçekçi olmayan yapılarla bağlı soyutlamalar, kendi yapısından çıkarılabilecek bir teoriyi üretir, ancak bu teori çürüktür çünkü gerçek dünyadaki insan varlığı açısından

* "The Fallacy of the Market Failure Argument", *Public Goods and Private Communities*, Edward Elgar, 1995.

** İktisat profesörü.

geçerli değildir. Bu, gerçek dünyaya ait unsurlar kamu malları teorisiyle karşılaştırıldığında, piyasa başarısızlığı argümanı sadece yıkılmakla kalmaz, aynı zamanda tepetaklak da olur. Bedeli ister ödensin ister ödenmesin, araçlar bu malları ister sağlasın ister sağlamasın, insanlar kamu malları için özel araçlara ödeme yapmak zorundadır. Bunun sebebi ise şudur: Bir yerin/alanın değeri yatırımlardan etkilendiğinde, bu yatırımların ürettiği ekonomik rantı, o yerin/alanın sahibi alacaktır. Piyasa başarısızlığı teorisi yine ters yüz olur; çünkü kamunun mallara ödeme yapmaması gerçeği, malları sağlamanın karşılığı olarak özel bir aracının ödemeleri tahsil edebileceği ve de hükümetin bu tür bir anlaşmaya müdahale etmesiyle gereksiz masraflar ortaya çıkarıp, bunların bedelini karşılamak için başka yöntemler geliştireceği anlamına gelir.

Dahası, kamu mallarının “kamu sektörü” adını verdiğimiz sektör tarafından üretilmesi çabası da başarısız olmaya mahkumdur. Kamu tercihi teorisi, yani siyasî bir süreçte vekillerin tercih ve eylemlerinin ekonomik açıdan analiz edilmesi, genel olarak toplum ve vergi ödeyenlerin aleyhine (diğer hedeflerin yanında), kendileri ve araçlarına kaynak transfer etmenin yollarının arandığına -seçilmiş memurlar ve bürokratlar da dahil- dair özel bir ilginin olduğunu gösterecektir. Kamu kuruluşları, kaynakları insanların çoğunluğunun talep ettiği biçimde dağıtma konusunda başarılı değildir.

Aşağıdaki üç olay piyasa başarısızlığı, hükümet başarısızlığı ve sözleşmeye bağlı başarı ihtimallerini göstermektedir. Her üç hikaye için de, bir vadi olduğunu varsayalım; diyelim Mutluluk Vadisi. 100 bin nüfuslu bir yer olsun, içinden bir nehir geçsin, bu nehrin de periyodik olarak taşıdığı varsayalım. Bu vadinin bütün sakinleri selden korunmak için bir baraj yapılmasını isteyecektir. Bu örnek, kamu tercihi ve kamu maliyesi teorisinde sıkça kullanılan bir örnektir.

Birinci örnekte, piyasa başarısızdır. Bir girişimci (Pierre diyelim) baraj inşasını kârlı bir fırsat olarak görür. Ne yazık ki, Pierre, araziye satın almanın evlerini, çiftliklerini ve doğal yaşamın kaybını telafi etmenin maliyetinin, barajın sağlayacağı su ve rekreasyondan kazanacağı tahmini meblağı aşacağını hesaplar. Mutluluk Vadisi'nin iyi insanları selden korunmak için, yatırımı kârlı kılacak yıllık bir ödemeyi kabul edecek midir? Pierre, barajın bilinmeyen bir gelecekte sağlayacağı faydalar için yıllık 100 dolar ödenmesi yönünde her evden teminat ister, talep ettiği miktar riskin telafisi için ödenen yıllık sigortadan daha düşüktür. Her evin bu miktarı ödemesi kesinlikle kendi avantajıdır, ancak Pierre kimsenin böyle bir teminatı imzalamak istemediğini görür! İktisatçı arkadaşından bir açıklama getirmesini ister.

Piyasa

İktisatçı, Mutluluk Vadisi ahalisinin barajı avantajlı bulabileceğini, ancak birinin imzalamayıp diğerlerinin imzalaması durumunda bu kişinin de diğerleri gibi selden korunacağı şeklinde bir açıklama getirir. Öyleyse neden imzalasın ki? Bırakalım diğerleri imzalasın! Ancak Pierre'in cevabı: "Bu saçma, kimse imzalamazsa barajı yapamam ve sonunda herkes kaybeder" olur. İktisatçı "Evet" diye cevaplar, bu "mahkum ikilemi" olarak bilinen durumdur: Herkesin işbirliği yapması kimsenin işbirliği yapmamasıyla karşılaştırıldığında daha kazançlı olmasına rağmen, işbirliği yapmama dürtüsü herkesin ortak noktasıdır. İnsanların sayısı 20 veya 30 olsaydı hepsi bir araya gelip baraja fon sağlanabilirdi, ancak 100 bin kişinin birleşmesi veya organize olmasının maliyeti çok yüksek olur ve sayının bu kadar yüksek olması bireysel olarak işbirliğinin reddedilmesini engelleyemez. Faydacı olma dürtüsü o kadar güçlüdür ki, uzlaşmaya varılamaz. "Piyasa" barajı yapmakta başarısız olur. Birçok iktisadi metne¹ göre bu durum, hükümetin kamu malı üretiminde niçin gerekli olduğunu göstermektedir. Hükümet herkesi işbirliğine zorlayabilir. Bu gerçek bir işbirliği değildir, çünkü tercih, bireyler tarafından değil hükümet zoruyla yapılır, fakat barajın yapılması da sağlanır.

Yine de, kamu tercihi teorisi ikinci olayın, yani hükümetin her şeyi sağlamanın da, mutlu (veya ideal) bir sonuca ulaşmada yetersiz kalacağını göstermektedir. Vadinin seçilmiş bir yasama meclisi vardır ve bu meclis, bir barajın yapılıp yapılmayacağı, ne kadar büyük olacağı, inşası için ne kadar harcama yapılacağı ve fonun nasıl sağlanacağı konusunda yetkiye sahiptir. Her bir üye, iki yılda bir seçilir ve kendisine oy vereceklere ulaşmak için gerekli kampanya fonlarına sahiptir. Nehrin aşağı kısmındaki bazı çiftçiler, barajla ilgilenen komiteye başvurarak plânlanan barajdan daha büyük bir baraj yapılmasını önerirler; çünkü böylece topraklarını sulayabilecek, daha fazla mahsul elde edebilecek ve topluma faydalı olacaklardır. Ayrıca kamu hizmeti yapan bir başka şirket, daha büyük bir baraj yapılması durumunda elektrik üretimi yapmayı önerir, böylece rakip firmanın sağladığı elektrikten daha ucuz elektrik verme imkânı doğacaktır; elbette şirket barajın maliyetini üstlenmeyecektir, çünkü kamu bundan fayda sağlayacaktır. Bu büyük baraj daha fazla ormanlık araziye su altında bırakacaktır. Ayrıca, yol yapımına imkân vermek amacıyla ağaç kesimini kolaylaştıran bir yasa da meclisten geçmiştir. Yerel kereste şirketi, ağaç başına 1 dolar vermeyi kabul ediyor, oysa yol, ağaç başına ortalama 1.47 dolar maliyet gerektiriyor. Böylece ağaçların israf edileceği savunuluyor.

¹Mesela Mansfield ve Behravesch (1989, s.551)

Şehrin aşağı kısımlarının çoğu iki şirkete aittir; bunların temsilcileri komite üyelerini delil toplamak üzere Las Vegas'daki Hoover Barajı'nı incelemeye davet eder. Baraj, gayrimenkullerin değerinde bir artışı da beraberinde getirecektir ve sel sigortası, maliyetlerini düşürecek, böylece gayrimenkul vergileri artacak ve meclis üyeleri mülkiyet vergilerini düşürmeyi kabul edecek, ayrıca ev sahiplerine barajla birlikte mülk vergilerinin artmayacağı mesajı ile kampanya yürütme imkânı verilecektir. Ancak aşağı kısımdaki işletme kiracıları önceki kiranın aynısını veya daha fazlasını ödeyecek, dolayısıyla vergi indiriminden kendileri veya müşterileri için doğrudan bir fayda sağlanmayacaktır.

Pierre, kendisi baraj yapım ihalesini alırsa -yani rakipler değil- kampanyaya katkıda bulunmayı nazıkçe önerir. Tesadüfen, meclis üyelerinden birinin sahip olduğu bir mülkün yanından geçen bir yolu baraj etrafına yapmayı önerir. Baraj taraftarı olan üyeler diğer üyelerden de destek toplamaya çalışır: Göçmenler nedeniyle ortaya çıkan rekabete karşı taksi şirketlerini korumak amacıyla meslektaşları arasında kampanya yürüten kilit noktadaki bir üyeye, taksi işletmeyi izne bağlayacak bir yasa çıkarılmasını desteklemeyi önerirler. Taşımacılıkta artan maliyetler ve iş bulma imkânlarının azalması, barajın gizli maliyetleridir ve çok az seçmen, bunun barajdan kaynaklandığını fark edecektir. Ayrıca kamu işçilerinin güçlü sendikaları vardır ve kendilerine, projeyi desteklemeye karşılık vergilerdeki artışın telafi edileceği garantisi verilir.

Meclis, bir maliyet-fayda analizi ister, ancak düşük faiz oranları kullanır ve şehir bordrosundaki artışı, arazinin kira değerini, taksi ücretlerindeki artışı ve ilk plândaki küçük barajla kaybolmayan kanyonun güzelliğinin yitilmesiyle ortaya çıkan yan maliyetleri göz ardı eder. Ayrıca nehrin üst kesimlerini ayın yapma ve yüzme için kullanan bir kızılderili kabilesi vardır, ancak kayıp hesapları içine bu da dahil edilmez; çünkü arazinin tapusu ellerinde değildir ve meclis üyelerini ücretsiz gezilere davet etmenin maliyetini karşılayacak durumda değildirler. Meclis, çoğunluğun çıkarlarının, nehrin üst kesimini dinlenme amaçlı kullananların çıkarlarından önemli olduğunu ve ayrıca kamu çıkarının, elektrik ve çiftçilere su sağlayan büyük bir barajın yapılmasını gerektirdiğini belirler. Barajın fonunu satış vergilerini arttırarak ve yılda 50.000 dolardan fazla geliri olanlardan ek vergi alarak sağlamaya karar verilir; su kullanımıyla ilgili (enerji tasarrufunu desteklemek amacıyla) yatırımlar için (çiftçiler için geçerli olanlar gibi) indirim gidilir. Sadece %35'inin yıllık geliri 50.000'i geçtiğinden, bu önlem, seçmenlerin çoğunluğundan destek alır ve bunlar, satış vergilerindeki artışın yıllık maliyetini hesaplayacak durumda değildir, hattâ bu akıllarına bile gelmeyecektir.

Piyasa

Arazi seçkinlerce alınır, satın alımı vergiden muaf belediye bonolarıyla finanse edilir. Büyük barajı yapmak için fonlar aktarılmış olmasaydı yapılabilir alternatif yatırımlar ve daha küçük, seli önleme amaçlı baraj yapıldığında yaratılacak iş alanları asla bilinmeyecektir –ancak baraj ve faydaları belediye görevlileri tarafından her yerde ilan edilecek ve herkes tarafından öğrenilecektir.

Baraj inşa edilir, ancak bu baraj Pierre'in başlangıçta seli önlemek amacıyla yapmayı önerdiği barajdan üç kat daha büyüktür. Ek vergi ödemeyecek olanlar bile ilk tasarım için ödeyecekleri miktardan daha fazla ödeme yapmak durumunda kalır. Vergi gelirleri, insanların çoğunluğunun istediğinden daha büyük bir kamu malının masraflarını karşılayacaktır, ayrıca faydanın çoğu birkaç tarafa akacaktır; bu taraflar çiftçiler, elektrik şirketi ve barajı inşa edenler olabilir. Elektrik faturaları öncekine göre biraz daha düşük olacak, ancak vergiler ile elektrik faturalarının toplamının, ilk tasarlanan barajın masraflarından daha yüksek bir maliyeti olacaktır; oysa insanlar, kazançlı olduklarını zannedecektir, çünkü ilk teklifin maliyetini hesaplayacak durumda değildirler. Dahası, çiftçiler, elektrik şirketi ve Pierre, meclis üyelerine lobi yapmak, onları yemeğe ve tatile götürmek, hediyeler vermek ve kampanyaya katkıda bulunmak için yüksek miktarlarda para harcamak zorunda kalmışlardır. Bu faydaları elde etmek için harcanan toplam kaynak miktarına ilaveten, vergi ödeyenler ve sakinlerin kaybettiği net miktar, hükümet başarısızlığını oluşturur. Barajın inşası aşırıya kaçmıştır ve insanların tercih edebileceği bazı alternatif malların üretim imkânı da kaybedilmiştir.

Gelelim üçüncü hikâyeye. Bu sefer Mutluluk Vadisi'nde baraj inşa edilmesiyle birlikte değeri etkilenecek araziler olduğunu varsayalım. Vadi alanlarının potansiyel artan kira değeri girişimciye bir fırsat sunar; bu fırsat ise, topluluk üyelerinin görece masraflarını çarpıtmaz. Girişimci, barajın beraberinde getireceği artan kira hakkına zaten sahipse, seli önlemek için her haneyle bir anlaşma imzalaması gerekmez. Bunu birkaç yolla gerçekleştirebilir.

Birincisi, Pierre, baraja ve potansiyel bir topluluğa uygun bir yer satın alabilir ve sonra bu alanı kiralayabilir veya satabilir; elbette, bu alanda oturanlar barajın sağladığı hizmetler için periyodik olarak bir bedel ödemek durumundadır. Bu durumda yeni sakinler, her birey katlanılan maliyete değecek bir arazi elde ederse piyasa başarılı olur. Müteahhit veya arazi sahibi, barajın meydana getirdiği kira artışlarını alabilirlerse, topluluğu oluşturduktan sonra barajı inşa edebilirler; ayrıca barajla bağlantılı diğer hizmetleri de satabilirler. Kâr elde edebiliyorsa, arazi sahibi daha büyük bir baraj yapma ihtiyacı duy-

maz veya başarısızlığa uğramaz. Yeniden dağıtım, bütün arazi standart bir mülkiyet ve yönetim altında olduğundan gerçekleşmeyecektir.

Varsayalım insanlar vadiye yerleşmiş olsun ve vadi “yabancı” bir şirkete ait olmasın. Piyasa başarısızlığı senaryosu her hanenin ayrı, bağımsız, izole bir birim olduğunu varsayar. Ancak insanlar her zaman topluluk içinde yaşamıştır, dolayısıyla hanelerin izole olduğu iddiası tarihî gerçeğe aykırıdır. Bu şekilde yapılan bir ayırım, toplum örgütlenmesi ile örgütlenme eksikliğinin karşı karşıya gelmesi anlamına gelmez; aksine, bir şirketin veya topluluğun ne tür bir yönetim veya örgütlenmesi olduğunu gösterir, mesela, konsensüse dayalı yönetim, empoze edilen yönetim vb.

Toplulukların yönetiminin derneklere bırakıldığını ve Mutluluk Vadisi’nin üç şirket tarafından geliştirildiğini varsayalım; her birinde arazi sahipleri arasında ortak bir anlaşma olsun. Pierre bu durumda 100.000 tarafla değil, sadece üç tarafla anlaşma yapmak zorundadır ve üçünün vadi meseleleri için kendi aralarında ortak bir işbirliği örgütünü varsa, Pierre’in sadece şemsiye örgüte başvurması gerekecektir. Barajın faydaları herkes veya çoğunluk tarafından hissedilecekse, başkaların sırtından “fayda sağlamak” isteyen işbirliğinden uzak bir örgüt diğer ikisi tarafından kırgınlıkla karşılanır ve ekonomik anlamda bir tepki görür; şemsiye örgütten çıkarılır ve muhtemelen baraja yapacağı ödemedenden daha fazla kayba uğrayacaktır. Böylece Pierre, barajın beraberinde getireceği kira gelirindeki artıştan alacağı bir paya karşılık barajı inşa etmeyi teklif edebilir. Topluluklar, Pierre’e yapılan net ödemeleri, beklenen arazi kirası olumlu olursa kabul eder. Çok pahalı bir baraj inşa edilmez, kârlar bütün sakinlere dağılır ve arazilerin artan piyasa rayicinin yansıtılmasıyla, arazi sahiplerinin ekonomik faydaları oranında ödeme yapılır. Vadi sakinlerinin veya örgüt yönetim kurulunun olumlu yönde oy kullanması muhtemeldir ve yine piyasa başarılı olur.

İkinci hikayede olduğu gibi, sakinlerin oluşturduğu bu birliklerin de siyasî yönden başarısız olup olmayacağı sorulabilir. Birliklerin güçlerini sınırlandıran yasal önlemleri (tapu yasasında) birliğin kurucusu dikkate alırsa, bunun gerçekleşmesi pek muhtemel değildir. Kentsel birliklere fon sağlanması, keyfi vergilendirmeden ziyade, mülk veya arazi değerine dayanan değerlendirme veya sabit fiyat harçları ile sınırlıdır. Ayrıca, yasayla geniş çapta ayrıcalık elde etme çabalarını önleyen temel harcamalar için bölge sakinlerinin çoğunluk oyu istenebilir. Birliğin üyeleri, birliğin kendisini ve yönetim kurulunu dava edebilir.

Şemsiye örgütün, müsrif harcamalara meyilli hale gelmesi durumunda,

Piyasa

üye örgütler üyelikten çekilebilir ve alternatif bir örgüt kurabilir. Ayrıca, geniş toplulukları temsil eden örgütler, çevreleri ve köyler namına anlaşmaya üyelikten çekilme maddeleri koyabilir. Böylece kurumsal başarısızlığa eğilimi belirgin biçimde azaltan kurumsal önlemler topluluk örgütlerine dahil edilebilir. Temel korunmayı, muhtemel sakinler ve müteahhit veya sonradan gelen topluluk yönetişimi arasındaki ilişkinin anlaşma yapısı oluşturacaktır –her bir sakin veya arazi sahibi topluluğa katılmadan önce kuralları onayladığını gösteren bir tanıma anlaşmasını imzalar ve araziye has yatırımların keyfi el konulmasına karşı korunduğunu bilir.

Yine de inşaat müteahhiti veya sakinlerden oluşan bir birliğin başarısız olması mümkündür, tıpkı herhangi bir bireyin, örgütün veya kurumun başarısız olabileceği gibi. Piyasa başarısızlığı meselesi, bazı kamu mallarının üretiminde veya aşırı üretiminde başarısız olup olunmayacağı sorusu değildir; bu tür olaylar genelde sistematik piyasa başarısızlığından ziyade, girişimci başarısızlığını gösterir ve bu belirsizliğin, değişimin ve mükemmel olmayan insan doğasının bulunduğu bir dünyada kaçınılmazdır. Piyasa başarısızlığı argümanı, piyasa veya işbirliği süreçlerinin genelde kamu malı üretiminde başarısız olduğunu ileri sürerken, üçüncü hikaye, “piyasanın” başarısız olmasının gerekmediğini gösterir.

Ele alınması gereken konu, özel araçlarla kamu mal ve hizmetlerinin sağlanmasının ne ölçüde uygun olduğudur. Piyasa başarısızlığı iddiası şu hipotezle şekillenmiştir: *Piyasa ekonomisinde özel malları sağlamak için araçları ikna eden kişisel kazanç dürtüsü, çoğu zaman, hizmet alanındaki insanların talep ettiği kolektif malları sağlamaya uygun araçlar sunmaz, çünkü işlem maliyetleri bir engel teşkil etmese bile, bireysel kullanıcıların mala ilişkin paylarını ödemesi teşvik edilecek ve bu şekilde mal bedelinin tümünün ödenebileceği bir yol bulunamamış olacaktır.*

Çeviren: Şeyma Akın